

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. К.Д. УШИНСЬКОГО**

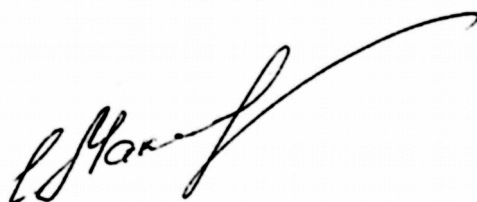
МАКСИМЕНКО ОЛЕНА ГЕОРГІЇВНА

УДК 159.923.2 + 159.964.21

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ
РОДИННОЇ ДЕПРИВАЦІЇ**

19.00.01 - загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса - 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому інституті післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників, Академія педагогічних наук України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент,

Ільїна Тетяна Борисівна,

Донецький інститут психології та підприємництва,
проректор із наукової роботи, завідувач кафедри психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,

дійсний член АПН України

Яценко Тамара Семенівна,

Республіканський вищий навчальний заклад
«Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта),
професор кафедри психології;

Науково-дослідний центр глибинної психології АПН
України та РВНЗ «Кримський гуманітарний університет»
(м. Ялта), директор;

кандидат психологічних наук, доцент

Сергєєва Алла Володимирівна,

Південноукраїнський державний педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського,
кафедра загальної та диференціальної психології, доцент.

Захист відбудеться «20» грудня 2008 року о «10.00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського, за адресою: 65029, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського за адресою: м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

Автореферат розісланий «18» листопада 2008 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Кузнєцова

Підписано до друку 17.11.2008 р. Формат 60х90 /16.
Друк лазерний. Автор. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Замовлення № 171.

Надруковано редакційно-видавничим відділом ПВНЗ «ДПіП»

м. Донецьк, вул. Куйбишева, 31а

Тел. 8(0622)66-15-90

E-mail: pvnzdipip@yandex.ru

Свідоцтво: серія ДК № 2750 від 25.01.07 р.,

видане Держкомітетом телебачення і радіомовлення України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Гуманізація і демократизація сучасного українського суспільства висувають нові вимоги до особистості у професійному, інтелектуальному й моральному аспектах, що потребує розвитку системи державної психологічної служби, складовою якої є практична психологія. Серед актуальних науково-практичних проблем цієї галузі – адаптація суб'єкта до соціуму. Оскільки головною передумовою оптимізації цього процесу є родина, в умовах батьківської депривації може відбуватися видозміна структури особистості, що розвивається. Обмеження емоційних контактів перешкоджає формуванню продуктивних навичок спілкування, що, у свою чергу, виявляється суттєвою перепорою на шляху адаптації та інтеграції особистості у широкому контексті (Л.І. Божович, Дж. Боулбі, А. Валлон, Д.В. Віннікотт, О.І. Захаров, М. Кляйн, Г.С. Костюк, Й. Лангмейер, М.І. Лісіна, С.Д. Максименко, З. Матейчек, А.М. Прихожан, Н.М. Толстих, Р.А. Шпіц та ін.).

У психоаналітичній теорії та практиці процес соціальної адаптації суб'єкта пов'язується із функціонуванням системи психологічного захисту, в основі якої виступає як внутрішня суперечливість, так і конфлікт інтересів «Я» і суспільства (А. Адлер, О.М. Арестова, Ф.Є. Василюк, Р.М. Грановська, Н.Ф. Каліна, Е.І. Кіршбаум, М. Кляйн, Х. Кохут, Є.С. Романова, М.Л. Светашева, А. Фрейд, З. Фрейд, Т.С. Яценко та ін.).

У вітчизняній психології на сьогодні не в певній мірі вивчається проблема функціонування механізмів психологічного захисту в умовах родинної депривації. Утім дослідження Т.С. Яценко та її послідовників доводять негативні наслідки впливу емоційної атмосфери, пов'язаної з порушенням прихильності і наявності відчуження в родині, що виявляється у тенденції до «психологічної імпотенції» і «психологічної смерті» (С.М. Аврамченко, І.В. Євтушенко, І.В. Калашник, Т.С. Яценко та ін.).

Соціальна значущість і недостатнє вивчення зазначеної проблеми зумовили вибір теми дослідження: «Особливості функціонування механізмів психологічного захисту особистості в умовах родинної депривації».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з тематикою наукових досліджень у межах комплексної наукової теми кафедри психології Донецького інституту післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників АПН України «Розвиток творчої особистості фахівця в умовах ринкових відносин», що є складовою теми Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України «Дослідження психологічних умов діяльності та поведінки у предметно-природному середовищі» (№ держреєстрації 0100U000131). Тема затверджена вченою радою Донецького інституту післядипломної освіти інженерно-

педагогічних працівників АПН України (протокол № 6 від 30 червня 2004 р.) та закординована Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 24 травня 2005 р.). Автором досліджувались особливості взаємозв'язку функціонування механізмів психологічного захисту особистості та умов емоційно-родинного виховання.

Об'єкт дослідження - система психологічного захисту особистості.

Предмет - структурно-функціональні й семантичні параметри системи психологічного захисту особистості в умовах родинної депривації.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні й емпіричному вивченні структурно-функціональних і семантичних аспектів системи психологічного захисту особистості, що формується в умовах родинної депривації.

Дисертаційне дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Проаналізувати літературу з проблеми дослідження механізмів психологічного захисту особистості та їх становлення в умовах родинної депривації;

2. Виявити особливості впливу умов емоційно-батьківської депривації на функціонування системи цілісної психіки суб'єкта;

3. Вивчити функціональні особливості механізмів психологічного захисту особистості в умовах родинної депривації;

4. Розробити програму психологічної підтримки особистості в умовах родинної депривації.

Теоретичну й методологічну основу дослідження складають: концептуальні положення, що розкривають сутність механізмів психічної депривації (Л.І. Божович, Дж. Боулбі, Д.В. Віннікотт, М. Кляйн, Г.С. Костюк, Й. Лангмейєр, М.І. Лісіна, М. Малер, З. Матейчек, Н.М. Толстих, А.М. Прихожан, Р.А. Шпіц та ін.); положення про зв'язок свідомої і несвідомої сфер психіки (Н.Ф. Каліна, М. Кляйн, О.П. Саннікова, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, А. Фрейд, З. Фрейд, К. Хорні, К.Г. Юнг, Т.С. Яценко й ін.); принципи гуманістичного підходу до психокорекції (Г.О. Балл, З.О. Кісарчук, А. Маслоу, К.Роджерс, Е. Фромм, Т.С.Яценко й ін.); психодинамічний підхід до глибинно-психологічного пізнання психіки (С.М. Аврамченко, О.Г. Біла, Т.І. Білуха, Т.В. Горобець, Н.В. Дметерко, І.В. Євтушенко, М.П. Зажирко, Б.Б. Іваненко, І.В. Калашник, А.Е. Мелоян, І.М. Сергієнко, В.П. Солодухов, О.Г. Стасько, П.В. Теслюк, Н.В. Шавровська та ін.).

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація даних; емпіричні – аналіз продуктів діяльності, спостереження, бесіда, вивчення документації, тестування, системно-структурний аналіз особистісної проблематики суб'єкта. Для дослідження структурно-функціональних і семантичних параметрів психологічного захисту

було дібрано психодіагностичний комплекс, до якого увійшли методики: «Психоаналіз комплексу тематичних малюнків», структурно-семантичний аналіз емпіричного матеріалу (Т.С.Яценко); проєктивний малюнковий тест «Дерево» (Дж.Бук); тест тривожності (Р.Темпл, М.Доркі, В.Амен); тест колірних виборів (М.Люшер, комп'ютерний варіант Ю.Б. Максименко); колірний тест стосунків (Є.Ф. Бажин, О.М.Еткінд, комп'ютерний варіант Ю.Б. Максименко); дитячий апперцептивний тест (Л. Беллак, С.Беллак). Емпіричні дані оброблялися методами статистичного аналізу за допомогою програми Microsoft Excel 2003.

Експериментальна база роботи. Дослідження виконано на базі Донецького інституту психології та підприємництва (20 студентів V курсу), виправно-трудова колонія м. Макіївки та слідчого ізолятора м. Донецька (32 чоловіка), на базі дванадцяти дитячих установ різного типу Донецької та Дніпропетровської областей, три з них – будинки-інтернати та дитячі будинки (40 батьків, 400 дітей 5-7 років). Загальна кількість досліджуваних склала 512 осіб.

Студіювання проблеми здійснювалось у три етапи упродовж 2001-2007 років. На першому, пошуковому, етапі було проаналізовано теоретичні підходи до проблеми, що вивчається, на другому, дослідному, – розроблено програму та проведено дослідження взаємозв'язку умов родинної депривації та формування системи психологічного захисту особистості. На третьому, узагальнювальному, етапі проводилося вивчення та аналіз особливостей функціонування механізмів психологічного захисту суб'єкта в умовах родинної депривації.

Наукова новизна й теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що:

- *уперше* вивчено наслідки психологічного захисту, які деструктивно впливають на соціальну адаптацію суб'єкта і виявляються у тенденціях до «психологічної імпотенції» і «психологічної смерті»;

- *виявлено* структурно-функціональні й семантичні параметри механізмів психологічного захисту. Показано, що до структури психологічного захисту входять параметри: диференційованість, інтенсивність та зрілість механізмів психологічного захисту. В якості семантичних параметрів визначені властивості особистості які опосередковано вказують на функціонування механізмів психологічного захисту, а саме: тривожність, страхи, самооцінка, емоційне ставлення до оточення, конфлікти, настрій та ін.;

- *застосовано* структурно-семантичний аналіз для виявлення внутрішніх протиріч систем психіки, пов'язаних із родинною депривацією, а саме провідні і одночасно суперечливі тенденції психіки, наприклад «до

психологічної смерті» і «до життя», «до сили» і «до слабкості», «до незалежності» і «до залежності» та ін.;

- *розширено та поглиблено* знання про становлення механізмів психологічного захисту; уточнено зміст феномену механізмів психологічного захисту за рахунок виділення структурно-функціональних та семантичних параметрів.

- *набуло подальшого розвитку* дослідження феномену несвідомого в його взаємозв'язку становлення та функціонування механізмів психологічного захисту й умов емоційно-родинних відношень.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблено програму корекції емоційного стану особистості в умовах родинної депривації, що включає систему психотерапевтичних моделей, спрямованих на розвиток здатності суб'єкта до самоаналізу, рефлексії й вербалізації витиснутих травмуючих переживань, пов'язаних із родинною депривацією.

Основні висновки й рекомендації дослідження впроваджені автором у роботу психологічної служби Донецького навчального закладу №393 (довідка № 38 від 12.05.2008 р.), а також застосовуються фахівцями Донецького дошкільного дитячого будинку № 1 під час розвивально-корекційних занять (довідка № 45 від 24.04.2008 р.). Результати теоретико-емпіричного аналізу деструктивного впливу психологічного захисту на процес соціальної адаптації суб'єкта застосовуються у діагностико-корекційній роботі із засудженими, про що є підтвердження Управління Державного департаменту України з питань виконання покарань у Донецькій області (довідка № 376/1.05.06 від 23.05.2006 р.). Матеріали дослідження, висновки та оригінальні психодіагностичні процедури увійшли до деяких розділів курсів загальної психології, вікової психології, історії психології та спецкурсу «Сучасні напрямки глибинної психології».

Надійність і валідність результатів дослідження забезпечувалися методологічним обґрунтуванням теоретичних положень, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, адекватних меті й завданням, поєднанням кількісного і якісного аналізу результатів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати обговорювалися на IV Міжнародних психологічних читаннях «Психологія в сучасному вимірі: теорія та практика» (15–17 квітня 2002 р., Харків); VI Костюківських читаннях «Психологія у XXI столітті: перспективи розвитку» (18–21 січня 2003 р., Київ); V Міжнародних психологічних читаннях «Психологія: історія і сучасність» (24 жовтня 2003 р., Харків); на VII Міжнародній конференції молодих науковців «Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень» (28 жовтня 2004 р., Київ); I Міжнародній науково-практичній конференції «Соціалізація

особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми» (20 березня 2006 р., Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Сімейні об'єктні відношення у світлі сучасних психоаналітичних (глибинно-психологічних) концепцій» (1–3 жовтня 2007 р. Ялта); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пренатальні психосоматичні реакції та післянатальний розвиток і формування особистості дитини: педагогічний, психологічний, медичний аспекти» (14–15 квітня 2004 р., Полтава); VI Міжвузівської науково-практичній конференції «Психологія XXI століття: традиції, проблеми, перспективи» (16 травня 2003 р., Донецьк); на III науково-практичному семінарі «Теоретичні та методичні засади практичної психології» (2–6 жовтня 2006р., Ялта), IV науково-практичному семінарі «Теоретичні та методичні засади практичної психології: проблема психічного вигорання» (2–4 травня 2007 р., Ялта). Результати дослідження щорічно доповідалися на засіданнях ученої ради Донецького інституту післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників (2002-2007 рр.)

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у 5-ти публікаціях, з яких 4 статті в фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, додатків. Загальний обсяг дисертації – 433 сторінки, основний зміст викладений на 160 сторінках. Робота містить 19 таблиць, 12 малюнків, 13 додатків на 233 сторінках. Бібліографія включає 281 найменування, з них іноземними мовами – 12.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, позначені об'єкт і предмет, сформульовано мету та завдання, розкрито методологічні, методичні й практичні засади роботи, наводяться дані про апробацію результатів дослідження, упровадження їх у практику, публікації за темою дисертації.

У **першому розділі** – *«Аналіз теоретичних підходів до дослідження системи психологічного захисту особистості в умовах родинної депривації»* – представлено результати теоретико-методологічного аналізу літературних джерел: розглянуто концепції представників глибинної психології, узагальнено концептуальні напрямки із проблеми родинної депривації, проаналізовано теорії вітчизняних учених.

Аналіз літератури показує, що проблема механізмів психологічного захисту в різних теоріях розглядається неоднозначно. Автори сучасних концепцій розходяться, зокрема, щодо часу утворення, рівня усвідомленості, мети психологічного захисту, термінології. Водночас спостерігається єдність

думок щодо причин виникнення механізмів психологічного захисту – це конфлікти, пов'язані із соціальним оточенням.

В ортодоксальному психоаналізі та в Его-психології причинами виникнення механізмів психологічного захисту прийнято вважати афекти, пов'язані з незадоволенням базових потреб, конфлікти (внутрішні та зовнішні) (А.Адлер, О.Кьорнберг, Х.Кохут, В.Райх, Г.С.Салліван, А.Фрейд, З.Фрейд, К.Хорні, Е.Еріксон, К.Г.Юнг). У теорії об'єктних відносин – це травма народження, конфлікт між уродженими потягами (любов/агресія), примітивні страхи, значущі первинні відносини (Д.В.Віннікотт, М.Кляйн). У гуманістичній психології, гештальтпсихології й серед вітчизняних психологів причини конфліктів пов'язуються з різноманітними негативними впливами значущого оточення (О.М.Арестова, Ф.Є.Василюк, Ф.Перлз, Е.Фромм, Т.С.Яценко).

У вітчизняній психології розроблялися поняття, близькі за значенням до фрейдівського поняття психологічного захисту. Наприклад, «психологічний бар'єр» (Б.Г.Ананьєв, О.О.Насиновська, М.Я.Якубовська, Л.Б.Філонов), «захисна реакція» (Л.С.Славіна), «змістовий бар'єр» (Л.І.Божович), «компенсаторні механізми» (В.Н.Мясищев, Ю.С.Савенко), «опосередкована саморегуляція» (Б.В.Зейгарник). В.П.Аллахвердов пропонує термін «захисний пояс свідомості», який утворюється для того, щоб видалити суперечливість з поверхні свідомості.

Ціль психологічного захисту в різних концепціях представлена в безлічі варіантів. Частина дослідників вважають, що психологічний захист має позитивні функції, оскільки гарантує безпеку цілісності психіки. Водночас у деяких наукових концептах акцентується на неоднозначності функціонального навантаження психологічного захисту, звідки й суперечливий характер його цілей. Наприклад, Ф.Є.Василюк повертає увагу щодо протиріччя між цілями захисних механізмів, що спрямовані на прагнення урятувати людину від неузгодженості й амбівалентності почуттів, на запобігання усвідомлення небажаних змістів, на усунення негативних психічних станів тривоги, страху, сорому і т.д., і тієї високої ціни, що сплачує людина за застосування захисних механізмів як ригідних, автоматичних, мимовільних і неусвідомлюваних процесів відображення і регуляції. Кінцевий результат захисних механізмів виявляється в об'єктивній дезінтеграції поведінки, самообмані, уявному, паліативному вирішенні конфлікту або, навіть, неврозі.

У цьому плані особливе місце посідають дослідження в межах психодинамічної парадигми. В основу класифікації глибинних систем психіки покладено системоутворюючий принцип розв'язання (нівелювання) протиріччя між логікою свідомості й несвідомого за допомогою психологічного захисту. У дисертації акцентується на дослідженнях Т.С. Яценко та представників її наукової школи, в яких презентуються функційні характеристики свідомої та

несвідомої сфер психіки, особливості внутрішньої динаміки психіки та її системних характеристик, що є засадними для роботи. Т.С.Яценко виокремлює два різновиди захисту: базисний (особистісний) і ситуативний (периферійний). Обидва різновиди захисту не лише взаємопов'язані, а й не існують один без одного. Т.С.Яценко пов'язує формування автоматичних засобів психологічного захисту з емоційною «знедоленістю» суб'єкта, акцентуючи на домінуванні внутрішньої детермінованості психологічного захисту над зовнішньою. Найактивніше, як відмічає науковець, трансформація зовнішньої детермінованості психологічного захисту у внутрішню відбувається у віці від двох до п'яти років.

Обговорюючи проблему розвитку дитини поза родиною, у дитячій установі, дослідники зазначають, що наслідки батьківської депривації значною мірою залежать від віку дитини на момент її розлучення з родиною, насамперед, з матір'ю. Зокрема, Дж.Боулбі відмічає, що у дитини, позбавленої материнської турботи не з народження, а пізніше, коли тісний емоційний зв'язок уже сформувався, спостерігається сильний емоційний стрес. В дослідженнях (Д.В.Віннікотт, М.Кляйн, Й.Лангмейер, М.І.Лісіна, З.Матейчек, А.М.Прихожан, Н.М.Толстих, Р.А.Шпіц та ін.) стверджується, що проблеми дитини, яка опинилася поза родиною відразу після народження, і тієї, що потрапила до дитячого будинку у віці одного року, є різними, і, водночас, відрізняються від проблем дитини, відправленої до дитячого будинку в 7 років.

Як підкреслює Дж.Боулбі, стан батьківської депривації пов'язаний із фрустрацією потреби в батьках. Тому родинна депривація деструктивно впливає на розвиток психіки суб'єкта, якщо виникає у віці шести-восьми місяців і триває більше п'яти місяців. Наслідками родинної депривації можуть бути порушення в розвитку емоційної, моторної й пізнавальної сфер. Поряд з цим емоційно-батьківська депривація активізує формування механізмів психологічного захисту, спрямованих на самозбереження «Я». При цьому уявляється, що поєднання деприваційної ситуації і захисних механізмів посилює деструктивний вплив обох факторів, оскільки й те, й інше тісно пов'язане з емоційною сферою особистості, зі значущими психотравмуючими переживаннями.

Сучасні уявлення про систему психологічного захисту стали підґрунтям для припущення, що найоптимальнішими факторами, які дозволяють виокремити, описати й проаналізувати механізми психологічного захисту суб'єкта, є його структурно-функціональні й семантичні параметри. До структурно-функціональних параметрів було віднесено: диференційованість, «репертуар» захисної поведінки; інтенсивність прояву захисних механізмів; зрілість, адекватність прояву. В якості семантичних параметрів було визначено психічні особливості особистості, що дозволяють опосередковано зафіксувати

функціонування системи психологічного захисту: мотиви, потреби, значущі конфлікти, емоційні установки, прояв високої або низької тривожності, самооцінка, види страхів, адекватність Супер-Его, інтеграція Его.

У **другому розділі** – *«Емпіричне дослідження взаємозв'язку умов родинної депривації й формування системи психологічного захисту особистості»* – викладено загальну схему дослідження; обґрунтовано систему методів і психодіагностичних методик, адекватних меті дослідження й спрямованих на діагностику структурно-функціональних і семантичних параметрів психологічного захисту; описано процедуру дослідження. Представлено аналіз досліджень, проведених за допомогою методу цілісного глибинно-психологічного аналізу комплексу тематичних психомалюнків (за Т.С.Яценко). Структурно-семантичний аналіз емпіричного матеріалу виявив взаємозв'язки між поведінковими проявами психіки суб'єкта та їхніми глибинно-психологічними джерелами. В узагальненому вигляді результати аналізу представлені в структурно-семантичних схемах.

Матеріали розділу також підтверджують, що фактор тривалої розлуки з батьками та почуття емоційної знедоленості деструктивно впливають на психіку дитини, спричиняючи відчуття самотності, покинутості, безперспективності життя. В умовах родинної депривації загострюється внутрішнє протиріччя, яке виявляється в амбівалентних почуттях. Боротьба двох протилежних почуттів щодо батьків – любові й ненависті, виникнення почуття провини за деструктивні бажання активізує соціальну дезадаптацію суб'єкта.

Установлено, що в ситуації родинної депривації дитина інфантилізується, у неї утворюються такі форми поведінки, як агресивність, пасивність, несамостійність, залежність від оточуючих. Показано, що попередній емоційний родинний клімат впливає на формування об'єктних відношень у період батьківської депривації, що відбивається у конфліктності, агресії, конформності й страхах близьких «почуттєвих» стосунків, у відчуженості від соціального життя. Структурно-семантичний аналіз доводить вплив умов депривації на імпотування психіки, внаслідок чого встановлюється взаємозв'язок між умовами депривації й механізмом ідентифікації з лібідним об'єктом, що формує деструктивну залежність від батьків або від одного з них, а також тенденцію до заміщення.

Доведено, що глибинні детермінанти зумовлюють тенденцію до вимушеного повторення («повторення драми дитинства»), що відбивається, зокрема, у прагненні до самонародження і повернення в утробу водночас, до психічного імпотування стосунків з оточуючими. Дія вимушеного повторення блокує активність суб'єкта щодо досягнення соціальних і професійних успіхів. Вслід за Т.С. Яценко показано, що ситуативні захисти зорієнтовані на реалізацію

просоціального спрямування суб'єкта в актуальній ситуації в контексті «логіки свідомого» без втрати «інфантильного» інтересу (за яким стоїть базовий захист). Проте тривале непродуктивно-драматичне повторення поведінки створює лише ілюзію сили, що часом доводить до парадоксальної форми «задоволення від страждань».

Структурно-семантичний аналіз, представлений у схемах (рис.1), ілюструє, зокрема, блокування почуттів до лібідного об'єкта, що спричиняє тенденцію до психологічної імпотенції та психологічної смерті. Ідентифікація суб'єкта з втраченим лібідним об'єктом сприяє розвитку механізму заміщення: суб'єкт проектує свої почуття на оточуючих, «вимагаючи» від них компенсації недоотриманої любові, уваги – заміщення об'єкта лібідо. Неусвідомлення суб'єктом таких процесів може мати наслідком дезадаптацію й соціальну ізоляцію. Зв'язок тенденції до психологічної смерті з психологічними захистами суб'єкта виявляється у відступах від реальності та її викривленнях, що знижає фіксованість особистості на травмах дитинства, активуючи спрямування психіки «від слабкості до сили». Психологічна смерть, таким чином, може бути формою захисту психіки особистості від травмуючих переживань і виявлятися, наприклад, через утечу у хворобу. Утім дія захисних механізмів призводить до протилежного результату: відступи від реальності спричиняють дезадаптацію особистості в соціумі.

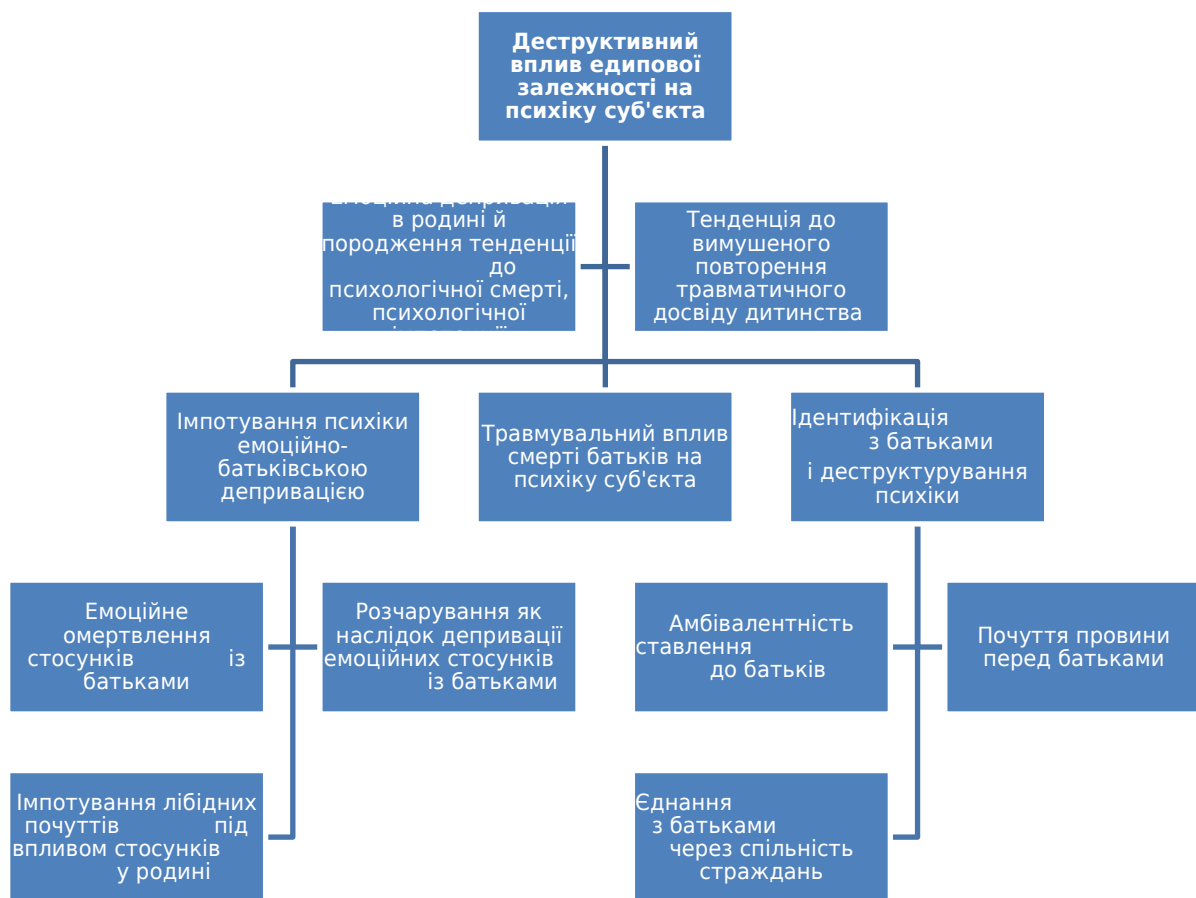

Рис. 1. Деструктивний вплив едипової залежності на психіку суб'єкта.

Виявлено, що взаємозв'язок між психологічним захистом і утворенням тенденцій до психологічної імпотенції посилюється за наявності прагнення до психологічної смерті. Показано, що захисна система формується в умовах конфлікту, якраз у той період, коли дитина була фрустрована в потребі прийняття «Я», любові й підтримки. У результаті розвиток особистості відбувається на тлі відчуття власної непотрібності, що спричиняє тенденцію до депресивності, апатії. Аналіз чинників становлення та функціонування механізмів психологічного захисту акцентує на провідному впливові едипової ситуації на цей процес. Встановлено, що в едиповій ситуації започатковується амбівалентне ставлення суб'єкта до лібідних об'єктів, наслідком чого є емоційне омертвіння, розчарування в почутті любові.

За отриманими даними, глибинне пізнання психіки особистості веде до деякого фіксованого інфантильного моменту, коли розпочалося формування системних характеристик несвідомої сфери. В цьому сенсі, першорядного

значення набуває інфантильне тяжіння до батьків, адже саме у сім'ї дитина отримує перший досвід емоційного контакту. Особливого значення набуває контакт з матір'ю – він завжди неперевершений за емоційною силою впливу. Попри неусвідомлення суб'єктом значущості цього контакту, він непомітно сприяє формуванню механізмів поведінки, що забезпечують притаманні ідеалізованому «Я» очікування суб'єкта. На цьому тлі утворюється амбівалентність почуттів до значущих людей, а через заміщення та перенесення людина не може позбутися цієї суперечливості протягом усього життя. Зрештою внутрішня суперечливість психіки призводить до дефрагментації, розщеплення особистості, появи безлічі «масок» – показників дезінтегрованості психіки.

Переживання дитиною стану депривації в родині впливає на формування позадосвідним шляхом базисних форм психологічного захисту, які й визначають спрямованість активності суб'єкта. Установлено, що травмуючі переживання дитинства пов'язані з механізмами фіксації суб'єкта на інфантильному досвіді, що спричиняє тенденцію повернення до утроби, відчуженість, розвиток суїцидальних тенденцій. Отримані матеріали також свідчать, що життєві сценарії, програми формуються за участю психологічного захисту у ситуації емоційного й особистісного неприйняття, численних заборон, фізичних покарань.

Аналіз емпіричного матеріалу (переважно стенограм психоаналізу тематичних малюнків) підтверджує важливість діагностико-корекційних процедур щодо нівелювання дії механізмів психологічного захисту. Глибинно-психологічна корекція сприяє підвищенню рівня усвідомлюваності суб'єктом особистісних травмуючих переживань, які негативно впливають на його поведінку. Виявлення глибинних детермінант, що руйнують психіку особистості, в подальшому сприяє розвитку самосвідомості, соціального інтелекту, варіативності поведінки, лейтмотивом якої є адаптація до соціуму.

У **третьому** розділі – *«Функціонування механізмів психологічного захисту особистості в умовах родинної депривації»* – наведено результати емпіричного дослідження, проведено порівняльний аналіз становлення й функціонування психологічного захисту залежно від соціальних умов розвитку особистості.

Структурно-функціональні параметри психологічного захисту визначалися за рівнем диференціації психіки на субстанції, виокремлені у класичному психоаналізі. Як відомо, динаміка становлення системи психологічного захисту особистості проходить ряд етапів, які залежать від рівня диференціації психіки. Перший рівень диференціації психіки пов'язаний з відділенням «Ід» від «Его» (становлення наступних захисних механізмів: витиснення, інтроекція, проєкція, проєктивна ідентифікація, розщеплення, відшкодування). На другому рівні диференціації виникає «Супер-Его»

(заміщення, ідентифікація з агресором). Для третього рівня диференціації психіки характерна її дефрагментація, поява великої кількості «масок», тобто «Его» намагається зробити все, щоб не існувати. Таким чином, формується тенденція до «психологічної імпотенції» і «психологічної смерті» (формується базові захисні механізми, що виявляється, перш за все, у відступах від реальності та її викривленнях). Якщо «Его» є здатним регулювати внутрішньопсихічні процеси відповідно до вимог зовнішнього світу, то наявна протилежна тенденція - до інтеграції (перший рівень). У такому разі в психіці особистості формуються ситуативні механізми психологічного захисту, а система психологічного захисту характеризується різноманітністю, низькою інтенсивністю, домінуванням механізмів більш високого рівня (раціоналізація, інтелектуалізація, сублімація).

Для діагностики рівня диференціації психіки використовувався контент-аналіз продуктів діяльності досліджуваних (картинки методики «САТ» Л.Беллак, С.Беллак). Для цього було проаналізовано усні розповіді випробуваних за трьома основними категоріями: «Я-образ», «Домінуючий принцип», «Рівні сприйняття картини», які дозволяють визначити домінуючий рівень диференціації психіки та характерні для нього захисні механізми. Категорія «Я-образ» аналізувалася через показники: «внутрішній світ», «зовнішній світ», «Я-інтегроване». Категорія «Домінуючий принцип» аналізувалася через показники: «принцип задоволення», «принцип реальності», «принцип повинності», категорія «Рівень сприйняття картини» – через показники: «описовий рівень», «рівень дій», «рівень ставлення».

Доведено, що домінування в структурі психіки «внутрішнього світу», «принципу задоволення» та «описового» рівня сприйняття картини пов'язане з тиском потягів підструктури «Ід», орієнтації на задоволення інстинктивних бажань, потреб, їхніх дериватів, витиснутих під час розвитку індивіда у несвідоме (перший рівень диференціації психіки з характерними для нього механізмами психологічного захисту). Окрім того, категорія «Рівень сприйняття картини» додає інформації щодо функціонування психологічного захисту, де просте перелічення зображених предметів або об'єктів опосередковано інформує про роботу обсерваторного психологічного захисту. Вплив «зовнішнього світу» (принцип реальності, рівень дій) виявляється у страху невідповідності вимогам суспільства, надмірній самокритиці, суперечливому (амбівалентному) ставленні до себе й до людей, гіперболізованому контролю «Супер-Его» (другий рівень диференціації психіки). Перевага «Я-інтегрованого» (принцип повинності, рівень ставлення) свідчить про силу «Я», здатного регулювати відношення між «Ід», «Супер-Его» та зовнішнім світом (перший рівень інтеграції психіки). Однак, сила «Я» нерідко набуває умовного, ілюзорного характеру через викривлення

реальності, спричиненої механізмами психологічного захисту, що порушує можливості адаптації як до зовнішніх, так і до внутрішніх вимог (третій рівень диференціації).

Стосовно категорії «Я-образ» – у розповідях досліджуваних, що виховуються в умовах родинної депривації (група А), частіше, ніж у дітей з емоційно благополучного середовища (група Б), виявляється бажання задовольняти вітальні потреби, а також потреби в любові й безпеці. Уявлення про себе у них розмиті, часто неадекватні, соціальна роль не визначена. У своїх розповідях ця група випробуваних доволі часто згадує первинну групу (батьків, впливу й тиску яких вони не мають змоги протистояти, виявляючи у такий спосіб конформність). І лише 20 % досліджуваних спроможні не погоджувати свій внутрішній світ із вимогами зовнішнього середовища (табл.1).

За категорією «Домінуючий принцип» у розповідях групи А частіше, ніж у групі Б, виявляються либідні й агресивні імпульси. Події минулого майже не пригадуються, фантазії виникають рідко. Під час складання розповіді за картинкою, яка асоціативно викликає психотравмуючі образи, візуально спостерігається напруження. Випробувані «унікають» ситуації, воліючи не бачити зображені фігури, що символізують значущих дорослих. У 40% випадках діти з дитячого будинку виявляють почуття провини, почуття неповноцінності, демонструють наявність примітивних страхів. Властиві їм захисні механізми не вирізняються розмаїтістю, в основному вони відносяться до групи витиснення. Це демонструють придумані цими випробуваними у розповідях покарання героїв за незначні провини, а також неадекватне ставлення до реальних подій. Водночас у 24 % досліджуваних відзначається високий рівень прояву свідомої уваги, ці діти спроможні вербалізувати свої переживання й об'єктивно оцінювати події, що відбуваються.

Таблиця 1

Рівні диференціації психіки

Критерії рівня диференціації психіки		Група А (%)	Група Б (%)	Рівні диференціації психіки
Я – образ	Внутрішній світ	34	32	I дифер.
	Зовнішній світ	46	32	II дифер.
	Я - інтегроване	20	36	I інтегр.
Домінуючий принцип	Задоволення	40	20	I дифер.
	Реальності	36	24	II дифер.
	Повинності	24	56	I інтегр.

Рівні сприйняття картинки	Описовий	46	20	I дифер.
	Дії	46	32	II дифер.
	Ставлення	8	48	I інтегр.

За категорією «Рівні сприйняття картини» досліджувані групи А доволі часто (у 46% випадків) складають описові тексти на розповіді із тривожним змістом, тобто обмежуються лише перерахуванням зображених на малюнку предметів і об'єктів без застосування ставлення й дій. Іноді до перерахунку не включаються деякі об'єкти, що наявні на картинці, випробувані їх ніби «не бачать». Також у 46% випадків герої розповідей виконують різні дії щодо інших персонажів, проте ці дії характеризуються однотипністю й пасивністю. Лише 8% досліджуваних демонструють своє особистісне ставлення до подій, переживань, почуттів героїв, виявляючи певну емоційність.

Таким чином, ситуація депривації стимулює диференціацію психіки, часові межі якої переносяться на більш ранній період у порівнянні з нормою (контрольна група). Вплив «Ід» і «Супер-Его» свідчить про велику кількість витиснутих дериватів незадоволених потягів, бажань, а також заборон, покарань і різних вимог, не сумісних із бажаннями випробуваних. Перехід від принципу задоволення до принципу реальності чітко не простежується. Чим раніше дитина потрапляє в умови родинної депривації, тим раніше в її психіці починає формуватися «Супер-Его» й тим менше заявляє про себе «Ід». Слабке «Его» не здатне регулювати відношення між зовнішнім світом і сферою несвідомого, що є наслідком родинної депривації.

Встановлено, що за домінування субстанцій «Ід» або «Супер-Его» психологічному захисту притаманні наявність його примітивних видів і висока інтенсивність прояву, пов'язаних з ранніми етапами розвитку психіки. При цьому, диференційованість перебуває на низькому рівні, тобто кількісна представленість обмежена одним, або двома видами механізмів. При домінуванні в психіці особистості субстанції «Его» фіксується низька інтенсивність дії механізмів захисту та більш високий рівень зрілості, також відзначається прояв ситуативних видів психологічного захисту.

Порівняння показників семантичних параметрів механізмів психологічного захисту в обох групах дозволило констатувати вплив дії захисних механізмів на становлення психічних особливостей особистості залежно від умов соціального оточення (рис.2).

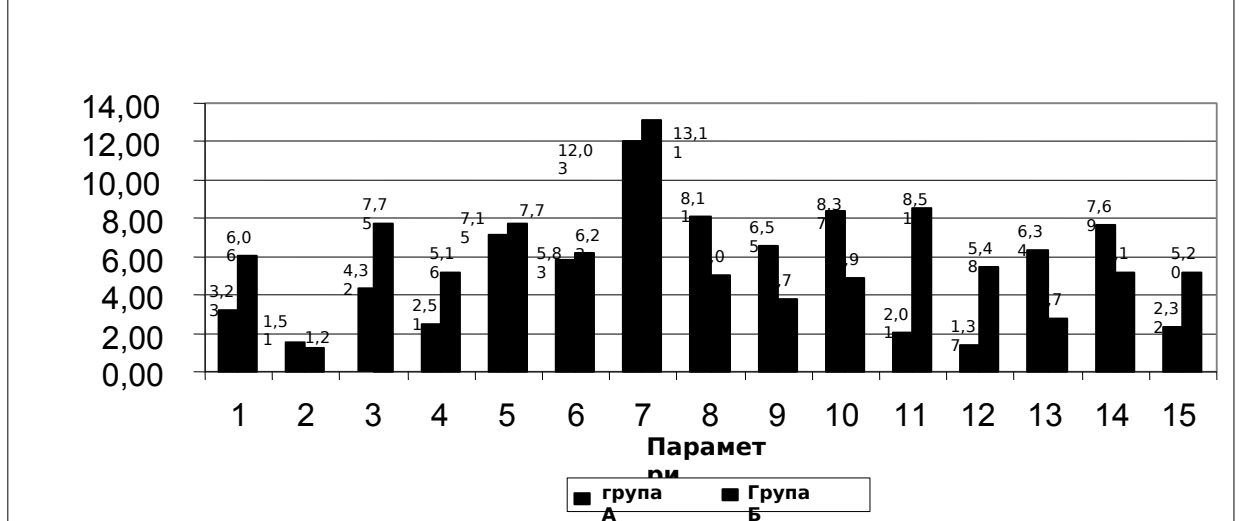

Рис. 2. Особливості функціонування структурно-функціональних та семантичних параметрів у групах досліджуваних

Примітка: 1. Психологічне благополуччя (середовище); 2. Енергетичний баланс; 3. Тривожність; 4. Самооцінка; 5. Емоційне ставлення до родини; 6. Емоційне ставлення до дитячого будинку (садочку); 7. Настрій; 8. Конфлікти; 9. Страхи; 10. Інтенсивність МПЗ; 11. Диференційованість МПЗ; 12. Зрілість МПЗ; 13. Домінування «Ід»; 14. Адекватність «Супер-Его»; 15. Інтеграція «Я».

Кількісний аналіз здійснювався шляхом реєстрації наявності (відсутності), випадковості (невипадковості) виділених одиниць аналізу.

Для досліджуваних в групі А найбільш характерним порівнянно з групою Б є наявність різноманітних конфліктів, страхів, низька вираженість тривожності, почуттів емоційного благополуччя, самооцінки. Аналіз відмінностей у структурно-функціональних параметрах механізмів психологічного захисту показав, що в групі А значно переважає інтенсивність механізмів психологічного захисту, натомість як в групі Б вираженою є їх диференційованість та зрілість.

Кореляційний аналіз показників структурно-функціональних та семантичних параметрів в групі А демонструє, що такі показники як страх і самооцінка мають між собою позитивний зв'язок на високому рівні значущості, а також з параметром інтенсивність механізмів психологічного захисту ($p \leq 0,01$). Негативний зв'язок відзначається між параметрами самооцінка – диференційованість МПЗ, страх – диференційованість МПЗ ($p \leq 0,01$). У групі Б на високому рівні значущості параметр психологічне благополуччя має негативний зв'язок з параметром «Супер-Его» ($p \leq 0,01$). Останнє має позитивний зв'язок з інтенсивністю МПЗ і негативний з самооцінкою. Самооцінка, в свою чергу, також на високому рівні, негативно пов'язана з диференційованістю МПЗ і позитивно з показником інтеграції Я ($p \leq 0,01$). Останній показник (інтеграція Я) позитивно пов'язаний з параметром настроїв і негативно - з параметром тривожність ($p \leq 0,01$).

Отримані також дані про специфіку інтеркореляційних зв'язків між показниками структурно-функціональних параметрів у порівнювальних групах (табл.2).

Таблиця 2

Результати інтеркореляційного аналізу показників структурно-функціональних параметрів механізмів психологічного захисту в групах А і Б

№ з/п	Параметри	Група А			Група Б		
		1	2	3	1	2	3
1	Диференційованість	1,0*	-0,676*	0,532*	1,0*	-0,037	0,0001
2	Інтенсивність		1,0*	*-0,370*		1,0*	-0,039
3	Зрілість			1,0*			1,0*

Примітка: без позначки - $p \leq 0,05$; * - $p \leq 0,01$

Таким чином, у дослідженні доведено, що формування системи психологічного захисту пов'язане з едипальним періодом життя, де емоційно-несприятливі стосунки (родинна депривація) блокують задоволення базових потреб дитини, провокуючи виникнення афективних реакцій і амбівалентних почуттів. При цьому витиснуті переживання обумовлюють актуалізацію страхів, тривожності, агресії, аутоагресії, невротичних розладів.

Психологічний захист, спрямований на зниження рівня напруження в емотивній сфері особистості через викривлення соціально-перцептивної інформації спричиняє дезадаптованість суб'єкта, що відбивається у концентрації уваги на власних проблемах, відчутті безперспективності життя, непотрібності, покинутості. Психологічний захист не лише загострює внутрішні протиріччя, але й «маскує» внутрішню суперечливість через викривлення реальності, яке виявляється в приписуванні оточуючим власних намірів, почуттів, у ствердженні своїх ідеалізованих якостей «Я», що імпотує стосунки з оточуючими.

Наведено, що у психіці особистості поряд із примітивними захисними механізмами (витиснення, придушення, заперечення, заміщення, проекція, ідентифікація, розщеплення, відшкодування) спостерігаються й їхні узагальнені форми, що позначається на базисних і ситуативних захистах. У свою чергу, сформовані у дитинстві захисні механізми з віком набувають ригідності, яка виявляється у програмованості й сценарності поведінки.

Розроблена програма психологічної підтримки особистості в умовах родинної депривації ґрунтується на принципах: 1) єдності корекції та діагностики; 2) урахування вікових та індивідуальних особливостей

особистості; 3) урахування емоційної складності; 4) обсягу і ступеню різноманітності матеріалу. Результати втілення програми підтверджують, що психокорекційні заняття сприяють розвитку механізмів психологічного захисту, що передбачає переорієнтацію настанов, децентрацію уваги, вміння бути в ситуації й над нею, розвитку сензитивності, рефлексивності, емпатії тощо. Що сприяє формуванню адекватної самооцінки, розширенню світогляду, набуттю рефлексивних і соціально-перцептивних знань для прогнозування ситуації й перспектив розвитку.

У **висновках** наведено теоретичне узагальнення і нове наукове вирішення проблеми функціонування механізмів психологічного захисту особистості в умовах родинної депривації.

1. Аналіз літератури демонструє різноаспектність висвітлення цієї проблеми у роботах вітчизняних і зарубіжних психологів. Попри неоднозначність поглядів дослідники констатують, що родинна депривація пов'язана із розривом емоційного зв'язку з родиною (насамперед із матір'ю), що супроводжується підвищеною напруженістю, тривожністю, почуттям ізольованості й самотності. Наслідки батьківської депривації залежать від віку, коли дитина була розлучена з родиною, і виявляються у порушеннях у розвитку емоційної, моторної й пізнавальної сфер, а в узагальненому вигляді знаходять відбиття у тенденції до психологічної імпотенції й тенденції до психологічної смерті.

2. Формування механізмів психологічного захисту особистості пов'язується із незадоволенням базових потреб, з конфліктами (внутрішніми й зовнішніми), травмою народження, з конфліктами між уродженими потягами (любов/агресія), примітивними страхами. Психологічний захист спрямовується на збереження цілісності внутрішньої реальності, адаптацію до зовнішнього світу, подолання почуття самотності, власної незначущості й примітивних страхів.

3. Визначення рівня диференціації психіки через категорії «Я-образ», «Домінуючий принцип», «Рівень сприйняття картини» дозволило визначити структурно-функціональні й семантичні параметри механізмів психологічного захисту. До структури психологічного захисту входять параметри: диференційованість, інтенсивність та зрілість механізмів психологічного захисту, дія яких вказує на домінуючу субстанцію психіки. Високий рівень інтенсивності, мала диференційованість та низька зрілість механізмів психологічного захисту пов'язуються з домінуванням у психіці особистості субстанцій «Ід» або «Супер-Его». Водночас ситуація родинної депривації стимулює диференціацію психіки, часові межі якої переносяться на більш ранні вікові етапи.

4. Виявлено, що семантичні параметри дозволяють оцінити ступень функціонування механізмів психологічного захисту особистості. Високий та низький рівні тривожності, неадекватна самооцінка, численність сильних страхів, конфлікти, амбівалентне ставлення до родини, неадекватність «Супер-Его» тощо вказують на тривалу та обсессивну дію психологічного захисту.

5. Доведено, що формування особистості в умовах емоційно-батьківської депривації інфантилізує психіку суб'єкта, спричиняє виникнення регресивних форм поведінки (несамостійності, залежності від оточуючих, нездатності до управління власними імпульсами, відсутності толерантності, тривоги, послаблення сублімації, слабкості диференціації себе та оточуючих, неохайності, схильності до неправди, антисоціальної поведінки, наркоманії, алкоголізму).

6. Методика цілісного психоаналізу комплексу тематичних малюнків (Т.С.Яценко), що застосовувалася у дослідженні, відкрила можливість об'єктивування провідних і, водночас, суперечливих тенденцій психіки: «до психологічної смерті» і «до життя», «до людей» і «від людей», «до сили» і «до слабкості», до гармонії й до руйнування, що деструктурує поведінку суб'єкта, спричиняє її непослідовність, а також дискретність психіки. Діагностико-корекційна робота із застосуванням методики психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків дозволила досягти суттєвих змін щодо зменшення рівня тривожності, розширення самосвідомості, розвиненості навичок самоаналізу й розуміння глибинних мотивів поведінки інших людей, соціально-перцептивних здібностей тощо.

7. Розкрито взаємозв'язок між переживанням суб'єктом стану родинної депривації й психічною травмою. Регресивні прояви психіки такої особи є наслідком деструктивної фіксації на травмуючих переживаннях, що виявляється у високій або низькій тривожності й самооцінці, страхах, неконтрольованій агресії, нездатності до саморегуляції, низькій працездатності та ін.

8. Установлено, що дія захисних механізмів, спричинених родинною депривацією, пов'язана із соціально-перцептивними викривленнями, які маскують внутрішню розщепленість і, поряд із цим, утворюють «ілюзію внутрішньої гармонії». Останнє супроводжується приписуванням оточуючим власних намірів суб'єкта та його почуттів, що ускладнює комунікативні зв'язки. Захисні механізми зумовлюють ригідність поведінки та мислення суб'єкта. Наявність взаємозв'язку між формуванням психологічного захисту й об'єктних відношень зумовлює тенденцію перенесення емоційного клімату батьківської родини в ситуацію взаємодії з оточуючими. Такі об'єктні відношення пов'язані з конфліктністю, залежністю від думки оточуючих, агресивністю, страхом

близьких «почуттєвих» стосунків, відчуженістю та блокуванням емотивності в стосунках.

9. Розроблено й апробовано програму психологічної підтримки особистості в умовах родинної депривації, яка є системою взаємозалежних, побудованих у певній логічній послідовності діагностико-корекційних занять, спрямованих на розвиток саморефлексії й соціально-перцептивного інтелекту та формування вмінь вербалізації внутрішніх переживань, що сприяє корекції афективних реакцій через пізнання глибинних детермінант.

Наукові перспективи подальшої дослідної роботи вбачаються у подальшому пошуку глибинно-психологічних детермінант виникнення родинної депривації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Максименко О.Г. До проблеми змісту поняття «Психологічний захист» (історичний аспект)/О.Г. Максименко // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України [за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки.] – 2002. – Том 1. – Вип.8. – С. 115 - 132.

2. Максименко О.Г. Дослідження захисних стратегій поведінки дітей дошкільного віку в ситуаціях переживань / О.Г. Максименко // Вісник Харківського університету. Серія психологія [за ред. О.Ф. Іванової, Б.П. Гульман, О.К. Дусавицького та ін.] –2002. – № 550. – Ч. 1. – С. 151 - 153.

3. Максименко О.Г. Первинна група як детермінанта формування психологічних захистів / О.Г. Максименко // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України [за ред. С.Д. Максименка]. – 2006. – Том 8. – Вип. 2. – С. 183 - 189.

4. Максименко О.Г. Дослідження механізмів психологічного захисту на ранніх етапах онтогенезу особистості/ О.Г. Максименко: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.[«Пренатальні психосоматичні реакції та післянатальний розвиток і формування особистості дитини: педагогічний, психологічний, медичний аспекти»], / за ред. В.О. Пашенко (Полтава, 14-15 квітня 2005 р.) / М-во освіти і науки України, ПДПУ. - Полтава: ПДПУ, 2005. – С. 77 - 83.

5. Ільїна Т.Б. Психологія неусвідомлюваних психічних процесів: навч. посібн. [курс «Загальна психологія»] / Т.Б. Ільїна, О.Г. Максименко. – Донецьк: ІПіП, 2001. – 63 с.

АНОТАЦІЇ

Максименко О.Г. Особливості функціонування механізмів психологічного захисту особистості в умовах родинної депривації – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 - загальна психологія, історія психології. – Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2008.

Дисертаційну роботу присвячено вивченню глибинно-психологічних витоків становлення та функціонування механізмів психологічного захисту особистості. У роботі презентовано історичний аспект дослідження психологічного захисту у вітчизняній та зарубіжній психології; розглянуто методи його вивчення. Розкрито сутність феномену психологічного захисту особистості в умовах родинної депривації, виявлено його глибинні детермінанти, які пов'язані з травмувальним досвідом дитинства та внутрішньою динамікою цілісної психіки. Встановлено взаємозв'язок психологічного захисту з тенденцією до психологічної імпотенції та психологічної смерті.

Досліджено структурно-функціональні й семантичні параметри системи психологічного захисту, які аналізуються залежно від рівня диференціації психіки. Доводиться, що ситуація родинної депривації стимулює диференціацію психіки, часові межі якої переносяться на більш ранні вікові етапи. Установлено взаємозв'язок між формуванням психологічного захисту й об'єктних відношень, що обумовлюють тенденцію перенесення емоційного клімату батьківської родини в ситуацію взаємодії з оточуючими. Доведено необхідність глибинної психокорекції впливу функціонування механізмів психологічного захисту на психіку суб'єкта. На основі отриманих результатів розроблено програму із підтримки особистості в умовах родинної депривації.

Ключові слова: механізми психологічного захисту, родинна депривація, психологічна імпотенція, психологічна смерть, об'єктні відношення, диференціація психіки, структурно-функціональні й семантичні параметри психологічного захисту.

Максименко Е.Г. Особенности функционирования механизмов психологической защиты личности в условиях родительской депривации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Южноукраинский государственный педагогический университет им. К.Д.Ушинского. – Одесса, 2008.

Диссертационная работа посвящена изучению глубинно-психологических истоков становления и функционирования механизмов психологической защиты личности. Раскрыта сущность феномена психологической защиты личности в условиях родительской депривации, выявлены ее глубинные детерминанты.

Установлено, что родительская депривация связана с разрывом эмоциональной связи ребенка с семьей, прежде всего с матерью. Травмирующие переживания детства, вызванные многочисленными запретами, наказаниями родителей, фиксируются в психике субъекта, что блокирует энергию либидо и активизирует энергию мортидо. Блокировка либидного притяжения в обобщенном виде находит отражение в тенденции к психологической импотенции и тенденции к психологической смерти.

Анализ эмпирического материала позволяет установить, что формирование личности в условиях эмоционально-родительской депривации инфантилизирует психику субъекта, порождая регрессивные формы поведения (несамостоятельность, зависимость от окружающих, неспособность к управлению собственными импульсами, отсутствие толерантности, тревогу, неразвитость каналов сублимации, слабость дифференциации себя и окружающих, неряшливость, лживость, асоциальное поведение, наркомания, алкоголизм).

Выделенные структурно-функциональные и семантические параметры системы психологической защиты анализируются в зависимости от уровня дифференциации психики. Структуру психологической защиты представляют параметры: дифференцируемость, интенсивность и зрелость механизмов психологической защиты. В качестве семантических параметров выделены свойства личности, которые опосредованно указывают на функционирование механизмов психологической защиты, а именно: тревожность, страхи, самооценка, эмоциональное отношение к значимому окружению, конфликты, настроение и др. Утверждается, что ситуация родительской депривации стимулирует дифференциацию психики, временные границы которой сдвигаются на более ранние возрастные этапы.

Установлено проявление ведущих, но, в тоже время, противоречивых тенденций психики: «к психологической смерти» и «к жизни», «к людям» и «от людей», «к силе» и «к слабости», к гармонии и к разрушению, что деструктурирует поведение субъекта, порождая дискретность психики, непоследовательность поведения. Раскрыта взаимосвязь между переживанием субъектом состояния родительской депривации и психической травмой. Регрессивные проявления психики субъекта свидетельствуют о деструктивной фиксации на травмирующих переживаниях, что проявляется в высокой или низкой тревожности и самооценке, в наличии страхов, неконтролируемой

агрессии, неспособности к саморегуляции, в низкой работоспособности и др. Доказана необходимость проведения глубинной психокоррекции, направленной на нивелирование деструктивного влияния механизмов психологической защиты на психику субъекта. Предложена программа психологической поддержки личности, развитие которой связано с родительской депривацией.

Ключевые слова: механизмы психологической защиты, родительская депривация, психологическая импотенция, психологическая смерть, объектные отношения, дифференциация психики, структурно-функциональные и семантические параметры психологической защиты.

Maksymenko O.G. Features of psychological defense mechanisms functioning for a personality in the conditions of parents' deprivation. – Manuscript.

Dissertation to qualify for the Candidate of Psychological Science academic Degree in speciality – 19.00.01. – general psychology, history of psychology. – South-Ukrainian State Pedagogical University after K.D.Ushynsky, Odessa, 2008.

This thesis is devoted to deeply-psychological sources studying of becoming and functioning of personal psychological defense mechanisms. Essence of the personality psychological defense phenomenon has been revealed in the conditions of parents' deprivation, its deep determinants which are related to injuring of childhood experience have been exposed. Mutual connection of psychological defense and tendency to psychological impotence and psychological death has been found out.

Structurally-functional and semantic parameters of psychological defense system, which can be analyzed depending on differentiation level of personal psychology have been presented. It has been firmly established that the situation of parents' deprivation stimulates psychological differentiation and its time frames are moved to earlier age stages. The necessity for deep psycho-correction has been proved in the relation of psychological defense mechanisms destructive influence on an individual psychology. The psychological support program for a person has been offered which had started its becoming in the parents' deprivation conditions.

Keywords: psychological defense mechanisms, parents' deprivation, psychological impotence, psychological death, objective relations, differentiation of psyche, structurally-functional and semantic parameters of psychological defense.